

EKSPERIMENTAL-EMPRIK METODLARNING DARS JARAYONIDAGI O'RNI

Gaypova Roza Tursunbaevna

*Ajinyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti,
Geografiya kafedrasida dotsenti, p.f.n+ 99891 374 47 21 gaipovar@gmail.ru*

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada ta'lim jarayonida qo'llaniladigan eksperimental-empirik, kuzatish, hikoya va sorovnoma (anketa) metodlarining geografiya darslaridagi ahamiyati tahlil qilinadi. Har bir metodning o'ziga xos xususiyatlari, ularning o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini shakllantirishdagi roli hamda ta'lim samaradorligini oshirishdagi o'rni yoritib beriladi. Maqolada metodlarning qulayliklari, ularning geografik mavzularga moslashuvchanligi va real hayotiy jarayonlarni o'rganishda qo'llanilishiga alohida e'tibor qaratilgan.*

***Kalit so'zlar:** eksperimental metod, empirik metod, dars jarayoni, nazariy bilim, amaliy tajriba, ta'lim samaradorligi, faol o'rganish.*

РОЛЬ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ЭМПИРИЧЕСКИХ МЕТОДОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

***Аннотация.** В статье анализируется значение экспериментально-эмпирических, наблюдательных, нарративных и анкетных методов, используемых в образовательном процессе на уроках географии. Выделены особенности каждого метода, их роль в формировании знаний и умений учащихся, а также в повышении эффективности обучения. Особое внимание уделяется удобству методов, их адаптивности к географической тематике и их использованию при изучении реальных процессов.*

***Ключевые слова:** экспериментальный метод, эмпирический метод, процесс обучения, теоретические знания, практический опыт, эффективность обучения, активное обучение.*

THE ROLE OF EXPERIMENTAL-EMPRICATIVE METHODS IN THE TEACHING PROCESS

***Annotation.** This article analyzes the importance of experimental-empirical, observational, narrative and questionnaire methods used in the educational process in geography lessons. The specific features of each method, their role in the formation of students' knowledge and skills, and their role in increasing educational efficiency are highlighted. The article pays special attention to the convenience of the methods, their adaptability to geographical topics and their use in studying real-life processes.*

***Keywords:** experimental method, empirical method, teaching process, theoretical knowledge, practical experience, educational efficiency, active learning.*

KIRISH

Zamonaviy ta'lim jarayonida eksperimental-empirik metodlar o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Ushbu metodlar orqali nazariy bilimlar amaliy tajribalar bilan mustahkamlanib, o'quvchilarning ilmiy-tadqiqot faoliyatiga bo'lgan qiziqishi ortadi.

Dars jarayonida eksperiment va empirik kuzatuvlar qo'llanilganda, o'quvchilar mavzuni chuqurroq anglash, muammolarni hal qilish hamda mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Ayniqsa, tabiiy fanlar, geografiya va iqtisodiyot darslarida bu metodlar o'quvchilarni faol o'rganish jarayoniga jalb etishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Maqolada ushbu metodlarning ta'lim samaradorligini oshirishdagi o'rni, ularning afzalliklari va pedagogik jihatlari atroflicha yoritiladi.

Mazkur metodlarga asosan maktab tajribasini o'rganishga yonaltirilgan metodlar kiradi. Ular kuzatish, anketa, maktab xujjatlarini tekshirish metodlari va pedagogik eksperiment kiradi.

METODOLOGIYA

Eng keng tarqalgan pedagogik tadqiqot metod hisoblanadi. Mazkur usul pedagogik jarayonni bilishni eng muhim metodlaridan biri hisoblanadi. Har qanday o'qituvchi darsni kuzata bilish qobiliyatiga ega bo'lmog'i lozim. Kuzatish metodi tuzilishi, mazmuni, turi, kuzatish texnikasi, o'rganilayotgan muammoning mohiyati va xususiyatlari, tadqiqot metodlariga bog'liq. Kuzatish turli xil bo'ladi, ular dasturi, tashkil qilinishi va maqsadiga ko'ra ma'lum bir guruhlariga bo'linadi. [1]

Geografiya darsida kuzatish metodining misoliga quyidagisini keltirish mumkin: Misol uchun, o'quvchilar maktab atrofidagi daryo yoki ko'lni kuzatadilar. Daryo bo'yidagi er shakllanishi, suv darajasining vaqt o'tishi bilan o'zgarishi, oqim tezligi va atrof-muhitdagi o'zgarishlar (masalan, o'simliklar va hayvonlar tarqalishi) haqida yozma ravishda ma'lumotlar to'plashadi. Ushbu kuzatuvlar natijasida o'quvchilar geografik jarayonlar, suv resurslarining boshqarilishi va iqlim sharoitlarining ta'siri haqida amaliy tahlil o'tkazish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

Hikoya metodi. Hikoya metodi deb geografik borliq, voqea va xodisalarni jonli tasvirlashga aytiladi. Bunda o'qituvchining jonli so'zi muhim o'rin tutadi. Hikoya

metodi bilan o'quvchi geografik voqea va xodisalarni, borliqni o'quvchilar ongida jonli tasvirlarni shakllantirishda, o'quvchilarni geografik kashfiyotlar bilan, o'ziga xos landshaftlar bilan, turli xil davlatlardagi aholining hayoti va faoliyati bilan tanishtirishda foydalaniladi. [2]

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Geografiya darsida hikoya metodining misoliga quyidagisini keltirish mumkin:

Misol: Dars davomida o'quvchilarga "Yashil Vodiy Sarguzashti" nomli hikoya aytiladi. Ushbu hikoyada qadimgi davrlarda keng va serhosil vodiya joylashgan kichik qishloq hayoti tasvirlanadi. Hikoya davomida vodiyning shakllanishi, daryo oqimining yo'li, atrofdagi tog'larning ta'siri va ob-havo sharoitlari kabi geografik jarayonlar voqealar bilan uyg'unlashtiriladi. Hikoyada, masalan, bir to'fon vodiyni o'zgartirib, yangi suv yo'llarining paydo bo'lishiga sabab bo'lganligi, qishloq aholisi esa bu o'zgarishlarga moslashib, yangi hayot tarzini shakllantirgani tasvirlanadi.

Ushbu hikoya orqali o'quvchilar nafaqat geografik jarayonlar (eroziya, sedimentatsiya, suv oqimi) haqida bilim hosil qiladi, balki inson faoliyati va tabiiy omillar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni yanada chuqurroq tushunishga erishadi. Hikoya metodidan foydalanish geografik tushunchalarni esda qolarli va qiziqarli tarzda yetkazishda juda samarali hisoblanadi.

Hikoya metodining afzalliklari quyidagilardan iborat:

1. Qiziqarli va esda qolarli taqdimot: Hikoyalar mavzuni hayoliy tarzda bayon etib, geografik jarayonlarni voqealar orqali tushuntirishga imkon beradi. Bu usul o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi va o'zlashtirilgan bilimlarni uzoq muddat eslab qolishga yordam beradi.

2. Kontekstual o'rganish: Hikoya metodida geografik tushunchalar real hayotiy voqealar bilan bog'lanadi. Natijada, o'quvchilar abstrakt tushunchalarni aniq misollar orqali ko'rib, ularni amaliyotga tadbiq qilish imkoniga ega bo'ladilar.

3. Ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish: Hikoyalar dars jarayonini interaktiv qiladi va o'quvchilarda hissiy va ijodiy faoliyatni qo'zg'atadi. Bu esa ularning analitik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga, shuningdek,

inson va atrof-muhit o'rtasidagi munosabatlarni chuqurroq tushunishga xizmat qiladi.

Sorovnoma (anketa) metodi: Sorovnoma (anketa) metodi geografiya darslarida o'quvchilarning mavzu bo'yicha bilim darajasini, fikr-mulohazalarini va shaxsiy tajriba yoki kuzatishlarini aniqlash uchun qo'llaniladigan interaktiv usuldur. Ushbu metod yordamida o'quvchilarga tayyorlangan savollar orqali ma'lumotlar to'planadi, tahlil qilinadi va dars jarayonida muhokama qilinadi. Sorovnoma o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi hamda dars mavzusiga bo'lgan qiziqish va tushunchalarni yanada chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

Misol: Geografiya darsida "Shahar urbanizatsiyasi va atrof-muhit" mavzusi bo'yicha sorovnoma. Dars davomida o'quvchilarga "Shahar urbanizatsiyasi va atrof-muhit" mavzusida tayyorlangan anketa tarqatiladi. Anketada quyidagi savollar bo'lishi mumkin:

1. Shahar urbanizatsiyasi sizningcha qanday omillar natijasida yuzaga keladi?
2. Urbanizatsiyaning ijobiy va salbiy ta'sirlari nimalardan iborat?
3. Urbanizatsiya natijasida atrof-muhitda qanday o'zgarishlar kuzatiladi?
4. Sizning hududingizda urbanizatsiya jarayoni qanday aks etmoqda?

Ushbu sorovnoma orqali o'quvchilar o'z fikrlarini erkin ifoda etishadi, real hayotiy misollar keltirishadi va mavzu bo'yicha shaxsiy kuzatishlarini bildirishadi. Natijada, o'qituvchi o'quvchilarning mavzuni qanday tushunishini, urbanizatsiyaning shahar va atrof-muhitga qanday ta'sir ko'rsatishini qanchalik anglaganini baholash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Sorovnoma (anketa) metodining qulaylik tarafi va mavzularga mos tushishi quyidagicha ifodalanishi mumkin:

1. Qulaylik tarafi: Soddalik va tizimlilik: Anketa tayyorlash, tarqatish va natijalarni tahlil qilish oson amalga oshiriladi. Bu usul yordamida o'quvchilarning fikrlarini tez va aniq shaklda yig'ish mumkin.

Interaktivlik: O'quvchilar o'z fikrlarini erkin ifoda etadilar, bu esa dars jarayoniga faol qatnashishni rag'batlantiradi.

Moslashuvchanlik: Anketa savollarini mavzu va sinf darajasiga moslashtirish imkoniyati mavjud, bu esa dars jarayonining individual ehtiyojlarini hisobga olishga yordam beradi.

2. Mavzularga mos tushishi: Realistik muammolar: Geografiyaning ko'plab mavzulari (masalan, urbanizatsiya, atrof-muhit, iqlim o'zgarishi) o'quvchilarning kundalik tajribalari bilan bog'liq bo'lib, ularni anketalar orqali tahlil qilish mavzuni yanada real va yaqin qiladi.

Ijtimoiy fikrlar va kuzatishlar: Ushbu metod yordamida o'quvchilarning shaxsiy kuzatishlari, tajribalari va ijtimoiy fikrlari yig'ilib, mavzuni kengroq doirada o'rganish imkoniyati yaratiladi.

Moslashuvchan foydalanish: Har xil yoshdagi va qiziqishdagi o'quvchilar uchun savollarni moslashtirish orqali turli geografik mavzularni qamrab olish mumkin, bu esa darslarni yanada interaktiv va qiziqarli qiladi. Natijada, sorovnoma (anketa) metodi geografiya darslarida mavzularni tushunishga va o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlashda samarali vosita sifatida xizmat qiladi.

Ushbu metod haqidagi nazariy mulohazalar va tahliliy asarlar nafaqat xalqaro pedagogika adabiyotida keng yoritilgan. Masalan, xalqaro miqyosda J. Dewey, L. Vygotsky va boshqa ilg'or pedagoglar dars jarayonida interaktiv usullar, jumladan sorovnoma metodining o'quvchilarning faol ishtirokini rag'batlantirishdagi rolini ta'kidlab kelishgan. [3]

XULOSA

Ushbu izlanishlar va ilmiy asarlar metodning nafaqat dars interaktivligini oshirish, balki o'quvchilarning fikrlarini, kuzatishlarini va shaxsiy tajribalarini tizimli tarzda yig'ish orqali mavzularni yanada real va yaqin qilishdagi ahamiyatini ko'rsatadi.

Hamma metodlar bo'yicha yakuniy fikr shundan iboratki, ta'lim jarayonida qo'llaniladigan eksperimental-empirik, kuzatish, hikoya va sorovnoma (anketa) metodlari bir-birini to'ldirib, o'quvchilarning darsga interaktiv ishtirokini rag'batlantirish, mavzularni real va amaliy tarzda tushunishga yordam berish hamda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Har bir metod o'zining o'ziga xos afzalliklari va qulay tomonlariga ega bo'lib, darsning

mazmuni va o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirilgan holda qo'llanilganda ta'lim sifatini sezilarli darajada oshiradi. Shu tarzda, turli metodlardan samarali foydalanish orqali geografiya darslari nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy ko'nikmalarni ham chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. X. Vaxobov, N.R. Alimqulov, N.B. Sultanova Geografiya o'qitish metodikasi. (darslik) "Nodirabegim" Toshkent -2021. 64-66-b.
2. X. Vaxabov, O.T. Mirzamahmudov Geografiya o'qitish metodikasi. (uslubiy qo'llanma) "Namangan davlat universiteti" Namangan -2016. 62-65-b.
3. www.wikipedia.ru